

■ *Paraules que surten als exercicis escrits*

ganxo, orxata, panxa, parxís, planxa, planxar, punxa, punxentos, xampú, xarop, ximbomba, xocar, xocolata, xup-xup, xuta

arruixador, bruixa, caixa, calaix, coix, coixí, dibuix, eixugar, moix, peix, queixal, vaixell

Caputxeta (Vermella, na), cotxet, dutxa, fitxes, fletxa, motxilla, retxa -es, tatxes mig, vaig

■ *Altres paraules amb les lletres anteriors +x o -ig que es poden treballar*

carxofa, clenxa, Conxa, enganxar, guix, guixa (Eivissa), pixar, porxo, xadó (Eivissa), xaf, xampany, xandall, xano-xano, xapar, xapeta, xaranga, (Menorca), xarranca, xarxa, xemeneia, xeremies, xerrar, Xim, xim-xim, ximpanzé, la Xina, xíndria (Eivissa), xiu-xiu, xiular, xiulet, xoc (Menorca), xofer, xot, xuc-xuc, xufa, xuflla (Eivissa), Xumeu (Eivissa), xupar, xutar

aixafar, aixecar, aixeta, així, això, baix, baixar, boix -a (Eivissa), caixó, conèixer, créixer, cuixa, deixar, dibuixar, eixut -a, engreixar, greix, gruixat, horabaixa, néixer, reixa

butxaca, caputxa, cotxeria, despatx, esquixar, fitxa, mostatxos, retxat -ada, tatxa excursió, èxit, explicar, explotar, taxi, taxista

faig, fuig, lleig, maig, passeig, puig, roig, safareig, veig

■ *Aspectes fonètics*

Amb la xeix o ics representam el fonema /ʃ/, que és fricatiu, palatal i sord. És molt semblant al fonema /ʒ/ que hem treballat amb les grafies **g** i **j**, del qual només es diferencia per la manca de vibració de les cordes vocals.

Quan diem [ʃ]:

- estiram els llavis cap endavant;
- l'aire surt a pressió, com si sortís d'un xifó o d'una olla de pressió quan en traiem el tap;

- la llengua no toca les dents de dalt; el dors de la llengua està elevat cap al paladar i la punta està baixa;
- no hi ha vibració a les cordes vocals.

Hi ha força paraules que tenen el grup [tʃ] representat per les grafies **tx** i **ig** (alguns autors els consideren un sol fonema).

Hauríem d'evitar i corregir la pronúncia de les **x** inicials amb un so africacat com es diu en espanyol. Així direm *la Xina* i no *laTxina*, *la xocolata* i no *la txocolata*. Però no és el mateix cas ni s'ha de corregir la pronúncia del tipus *etxarop* (*es xarop*) perquè és la tradicional de Mallorca i Menorca, com tantes altres assimilacions.

Amb aquesta lletra també es representa en alguns casos el grup de fonemes /ks/, com a *taxi*, i /gz/, com a *examen*, però són casos ben comptats.

Proposam anomenar la **x** «la lletra de *xocolata*».

■ Aspectes ortogràfics

L'ortografia de la **x/ix** és senzilla, però no podem pretendre que els infants la dominin en aquests primers cursos. Els infants poden anar descobrint la norma a partir d'exemples, tal com ha passat en altres casos:

- escrivim **ix** enmig de dues vocals o a final de paraula;
- escrivim **x** en els altres casos.

Quant a l'ortografia de **tg/tx/ig**, la norma és més complicada:

- enmig de paraula o al principi ens podem refiar del so i escriure **tx** (excepte a *migdia*);
- a final de paraula, per a saber si hem d'escriure **tx** o **ig** hem de mirar els derivats. Això és massa complicat per a infants que comencen a llegir i escriure (Alexandre Galí proposa començar a treballar l'ortografia d'aquests dígrafs cap a nou o deu anys).

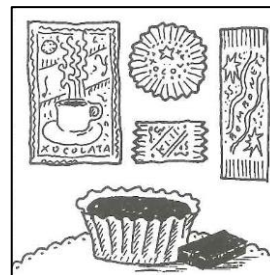
■ La grafia

Minúscula: es comença per l'esquerra a baix, amb un traç inclinat cap amunt; aixecam el llapis i fem el traç que el travessa.

Majúscula: igual que la minúscula però més grossa.

■ *Activitat clau: Fer bombons de xocolata*

Preparam motlles de paper de bombó. A la cuina o en un fogonet de gas, desfeim la xocolata dins un pot. Hi tiram fruites seques o cereals a gust: nous, avellanes, panses, arròs inflat ... Abocam una cullerada de la mescla a cada motlle i ho deixam refredar.

■ *Exemples de frases per a llegir*

Me'n vaig d'excursió a sa platja.

Un moix juga amb un coixí.

Na Conxa ha dibuixat un peix amb retxes.

En Xim té fitxes de parxís dins sa butxaca.

■ *Locucions*

- Estar com un **peix** dins l'aigua.
- Nedar com un **peix**.
- No esser ni carn ni **peix** (no tenir idees o conviccions ben definides).
- Agafar el **peix** per la coa (tenir bona sort).
- Fer el negoci de na **Peix-frit**, que el venia a quatre i el comprava a sis, i encara hi posava l'oli.
- Boca com un **calaix** (molt grossa).
- Anar peu de **moix** (caminar molt cautelosament).
- No haver-hi ni un **moix** (no haver-hi ningú).
- Fer una cosa tant com la coa del **moix** (no fer-la).
- Caure de peus, com els **moixos** (caure i no fer-se mal).
- Tenir set vides, com els **moixos** (tenir molta vitalitat).
- De dalt a **baix** (tot).
- Anar de **baixa** (minvar).
- Anar **panxa** enlaire (amb la panxa descoberta).
- Tenir la **panxa** aferrada a l'esquena (tenir molta fam).
- Gratar-se la **panxa** (estar ociós, inactiu).
- Treure's la **panxa** de mal any (deixar de patir fam).
- **Xerrar** amb les mans (manotejar molt en parlar).
- **Xerrar** més que una cotorra / un advocat / el vi / setze / un sac de nous.
- **Xerrar** pels colzes, o per les butxaques (parlar molt)

- Esser un **xotet** de cordeta (ser molt submís, no tenir voluntat pròpia).
- No bastar per a un **queixal** (ser insuficient una cosa de menjar).
- Treure foc pels **queixals** (estar molt irritat).
- Anar amb el **cotxe** d'en Taló (anar a peu).
- Escurar la **butxaca** a qualcú (prendre-li tots els doblers).
- Gratar-se la **butxaca** (fer despesa).
- Tenir algú a la **butxaca** (tenir-lo conquistat).
- Riure per les **butxaques** (riure molt).
- Ser ràpid com una **fletxa**.

■ Refranys

- El **peix** gros es menja el petit.
- Qui vol **peix** que es banyi el cul.
- Carrer banyat, **calaix eixut** (en ploure, els venedors venen poc).
- Allà on no hi ha **moix** les rates van a lloure.
- Quan el **moix** no hi és, les rates ronden la casa.
- Més aviat s'agafa un mentider que un **coix**.
- Qui molt **xerra** molt erra.
- Qui molt **llegeix** molt **coneix**.

■ Endevinalles

- Què enganxa més que un ganxo?
(dos **ganxos**)
- Per què no parlen els **peixos**?
(Perquè s'omplirien la boca d'aigua.)
- Quin animal sembla més a un moix?
(un altre **moix**)
- Davall la cintura
tenc una obertura,
que abaixant el braç
la mà s'hi atura.
(la **butxaca**)
- Al costat tenc un forat,
cinc que es mouen s'hi han ficat.
(la **butxaca**)
- Som més alta que un gegant
i em pas el dia fumant.
(la **xemeneia**)

- Com que és moreno el meu pare,
jo som morena també,
i encara que sembli estrany
per fer-me m'han de desfer.
(la **xocolata**)

■ Cançons

Jo vaig veure un moix (Cançó popular)

Jo vaig veure un moix
dalt d'una teulada
i amb sa boca duia
una sobrassada.
Jo li vaig dir: moix,
da-me'n un bocí.
Ell em va fer: mèu!
No em basta per a mi.

$\text{♩} = 80$

Jo vaig veu- reun moix dalt d'u- na teu- la- da
iamb sa bo- ca du- ia u- na so bras- sa- da.

(Música transcrita per Pere Cortés)

Es sereno ha mort un moix (Cançó popular)

Es sereno ha mort un moix
i l'ha duit en el Socors.
Ha comprat un cèntim d'oli
i un panet de dos.
Per dinar, per sopar,
per sa nina no n'hi ha!
Uè, uè!
No ploris nineta
que encara n'hi ha.

Es se- re- noha mort un moix i l'ha duit en el So- cors. Ha com- prat un cèn- tim
d'o- li i un pa- net de dos. Per di- nar, per so- par, per sa ni- na no n'hi
ha! U- è! U- è! No plo- ris ni- ne- ta queen ca- ra n'hi ha.

(Cançons i jocs populars de Mallorca. Centre d'estudis de l'esplai)

Sa tia Marranxa (Cançó popular)

Sa tia Marranxa
passeja gerret
i mostra sa panxa
per un foradet.

Sa ti- a Mar- ran- xa pas- se- ja ger- ret i mos- tra sa
pan- xa per un fo- ra- det.

(Es canta amb la mateixa música de l'estrofa "Copeo, copeo/
copeo traïdor, sa tia Antonina/ i es conço'n Simó")

Cançó d'anar a nedar (Lletra de F. Bofill, A. Puig i F. Serrat. Música d'Ireneu Segarra)

Xip, xap, xip, xap,
tots a l'aigua, tots a l'aigua,
xip, xap, xip, xap,
tots volem venir a nedar!

Xip, xap, xip, xap,
ai, que em mullo, ai que em mullo!
xip, xap, xip, xap,
ai que em mullo tot el cap!

Xip, xap, xip, xap,
no m'esquitxis, no m'esquitxis,
xip, xap, xip, xap,
perquè estic molt constipat!

The image shows two staves of musical notation in 2/4 time. The first staff contains the lyrics: "Xip, xap, xip, xap, tots a l'ai- gua, tots a l'ai- gua. Xip,". The second staff contains the lyrics: "xap, xip, xap, tots vo- lem ve- nira ne- dar!". The notes are simple quarter and eighth notes.

(Juguem cantant 1. Publicacions de l'Abadia de Montserrat)

■ Poesies

L'ocell i el xiprer

Per fer més alt el xiprer
l'ocell hi enlaira el seu cant.
Si l'arbre no arriba al cel,
hi arribarà ell cantant.

Joana Raspall (*Versos amics*)

Ximpanzé

Orellut i geperut
braços llargs i desmarxat,
cul pelat i cos pelut:
aquí tens el teu retrat!

Ricard Bonmatí (*Estimades feres*)

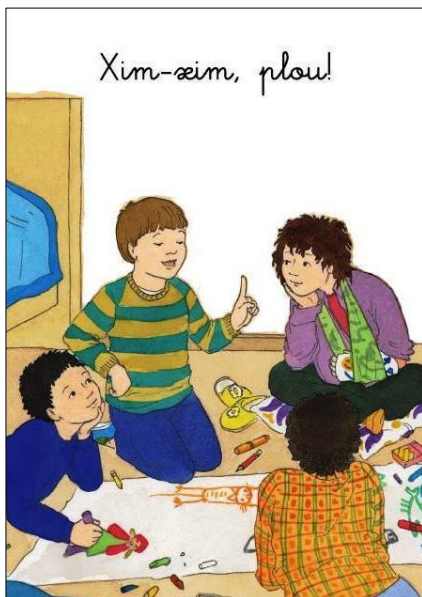
■ *Embarbussaments*

- De dins una caixa va sortir una bruixa que anava coixa per mor de sa coixa.
- A un pi xic escala no cal i si en cal, du-n'hi (com si fos xinès).
- La garrafa del xarop s'ha aixafat amb el trepig (com si fos rus).
- Si una serra serra un xiprer, sis serres serren sis xiprers.
- En Panxo va dir a en Pinxo: – Vols que et punxi amb un punxó?
I en Pinxo va dir a en Panxo: – Punxa, però a sa panxa no!
- Una bruixa ben embuixada, qui la desembruixarà?
El desembruixador que la desembruixi bon desembruixador serà.
Jo la desembruixaré perquè sé desembruixar molt bé.

■ *Contes per a explicar*

- «L'amo de So na Moixa». *Rondaies mallorquines*, Tom II, Editorial Moll.
- *Na Caputxeta Vermella* (conte popular recollit pels germans Grimm).

■ *Contes per a llegir tots sols*

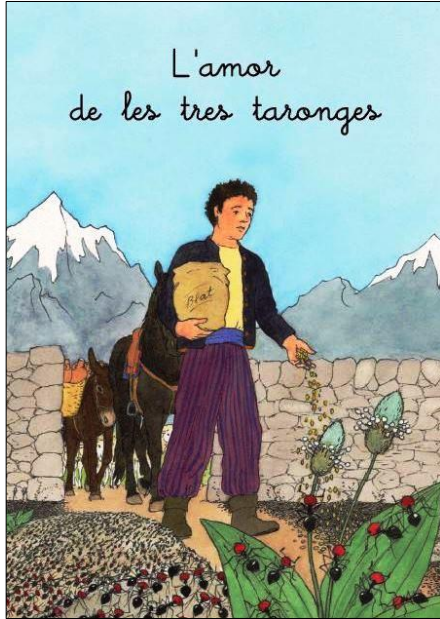
Xim-xim, plou!,

Llibre dinovè de la col·lecció *Ansa per ansa*.

Autora: Elisabet Abeyà Lafontana

Il·lustracions: Aina Bonner Eisenberg i Flavia Constanza Gargiulo Rosa

Edició: NOVA EDITORIAL MOLL S.L.

L'amor de les tres taronges

Llibre vintè de la col·lecció *Ansa per ansa*.

Autora: Elisabet Abeyà Lafontana

Il·lustracions: Aina Bonner Eisenberg i Flavia Constanza Gargiulo Rosa

Edició: NOVA EDITORIAL MOLL S.L.

■ Jocs

• *Comprau peix*

Un nin: – Comprau peix!
 Tots: – Ja n'hem comprat.
 N: – Fregiu-lo!
 T: – Ja l'hem fregit.
 N: – Menjau-lo!
 T: – Ja l'hem menjat.
 N: – Beveu aigua!
 T: – Hi ha una mosca.
 N: – Beveu vi!
 T: – Hi ha un moscartí.
 N: – Beveu vi bo!
 T: – Ai, que és de bo!
 Renta bugada
 que s'aigua és ben clara.
 A dormir!
 N: – Qui ha fet un pixo en es llit?

Els infants fan un rotlo asseguts en terra. Un d'ells va fent voltes per darrere amb un mocador a la mà. Va fent les preguntes i els altres li responen i, a ritme, cadascú es va pegant copets a les cuixes. En arribar a "renta bugada" tots fan com si rentassin roba damunt una post i quan diuen "a dormir!" es tapen els ulls. Mentre dormen, el qui fa voltes deixa el mocador darrere qualcú sense que se'n temi. Llavors crida: "Qui ha fet un pixo en es llit?" El qui té el mocador l'encalça i, si no aconsegueix atrapar-lo abans que s'assegui al seu lloc en el rotlo, haurà de ser ell qui farà voltes i cantarà.

(Variant: Renta que renta,/ que s'aigua és calenta./ Renta que renta,/ que s'aigua fa pudor.)

• *Veig, veig...*

Un diu: –Veig, veig!

Els altres li demanen: –Què veus?

Ell respon: –Veig una cosa que comença per ... (i diu el so).

Els altres han d'endevinar quina cosa veu. Qui l'endevina llavors diu »veig, veig».

També es pot fer dient com comença i com s'acaba la paraula, de quin color és la cosa que veu...

- *A parxís*

Necessitam un tauler de parxís per a cada quatre jugadors, fitxes i daus.

- *El moix i la rata* (A. Pou, *Així jugàvem nosaltres.*)

Els jugadors treuen busca. El qui treu la busca més llarga fa de moix, i el jugador que treu la busca més curta fa de rata.

Tots els altres jugadors es posen fent un rotlo, agafats per les mans i amb els braços estesos. Fora del rotlo queden els jugadors que fan de moix i de rata, separats dues passes l'un de l'altre. La rata pega fua per davall els braços dels altres jugadors, i el moix li pitja darrere, passant pels mateixos llocs per on passa la rata, fins que l'ha agafada. Si el moix es perd, tornen a començar.

- *El senyor moix blanc*

El moix està dormint. Els altres són rates que es passegen. Quan el moix fa «mèu» i s'aixeca, les rates han de córrer a amagar-se a un cau (rotllanes fetes amb guix en terra). Si el moix les agafa, no poden continuar jugant.

- *A la xarranca*

El nom d'aquest joc canvia d'un lloc a l'altre. A Mallorca també es diu xàncala, xàngales, xenga... A Menorca, xaranga; a Eivissa, xinga. Les regles del joc també canvien molt d'un lloc a l'altre.

Es dibuixen a terra unes figures geomètriques dividides en caselles o compartiments numerats, i anant a peu coix es fa córrer a cops de peu una pedreta o tella que ha de passar d'una casella a l'altra seguint un ordre determinat (*Diccionari català-valencià-balear*).

- *La xocolata desfeta*

Es juga per parelles, un assegut davant l'altre, amb una tassa de xocolata i una ensaïmada o altre quemullar per parella. Es ferma un mocador pels ulls de tots els jugadors perquè no hi vegin i comença el joc. Un de cada parella dona al company l'ensaïmada mullada dins la xocolata. Guanya la parella que s'ho acaba tot primer.

Exemples de frases per al dictat:

Un moix agafa un peix. Sa bruixa tenia una caseta de xocolata. Na Caputxeta Vermella dibuixa.